

Csiki László

TERMIK

El fogok mesélni egy régi légi csatát. Azt is elmesélem közben, miképpen lehet vagy nem lehet elmesélni. Azt is, hogy veszélyesebb egyik a másiknál.

Háborúkról beszélgettünk reggel a szállodai uszodában. Egyikünk sem járt háborúban, de hármunk apja eleget regélt róla ahhoz, hogy illetékesnek érezzük magunkat. Kettőnk apja még a hadifogságot is megjárta. Ezzel most már szinte hencegni lehet. Negyedik társunk nem ismerte az apját, de életkorából kiszámítva az is hadköteles lehetett úgy 1940 táján. Ma már azt is megtehettük volna némi kegyeletes cinizmussal, hogy tiszteletbeli hősi halottnak nyilvánítjuk ott a medence partján. Egy emlékoszlopra felvett hadfi mégiscsak jobban mutat a fiúi életrajzban, mint hogy valaki egyszerűen lelép és eltűnik a földtekén, aztán egy banánköztársaságban, esetleg egy szomszédos országhoz csatolt magyar faluban rongyosra issza a máját, ahogyan az ilyenekkel történni szokott honosodás közben.

Arról is beszélgettünk, hogy Jugoszlávia földrajzát hadijelentésekből tanultuk meg alig a minap, és nem az ilyen-olyan békebeli iskolákban. Mindenikünknek eszébe jutott egy-egy balkáni barátja, ismerőse, üzletfele, ettől pedig mintha érdekelteké váltunk volna a legutóbbi háborúban, utólag. De mégis, mi lehet Jancsival, Dragannal, Ivóval? Mert hogy mi történt a mostari híddal, azt tudjuk. Lehet, hogy éppen a vízbe omlásakor haladt át rajta valamelyik haver, és azért nem jelentkezik azóta sem.

Meztelenül, szótlánul ültünk aztán a szaunában, lopva méregettük egymást, hogy kit mennyire rongált meg az elmúlt év, és egyszer csak azt mondta valamelyikünk: „Ertem én, hogy lelövik egymást az emberek, mi is juthatnánk olyan helyzetbe, hogy megtegyük. De miért vágják ki egymás szívét?” „Hát hogy közelebb kerüljenek egymáshoz. Ezek a balkániak még ha repülőjegyért állnak is sorba, szinte egymásra tapadnak.” „Biztosan van ennek valami hagyománya, mert ott mindennek van.” „Nem kánnibalizmus ez egy kissé?” „Miért vadászik az ember, miközben boltban is megvehetné az őzet, hogy megegye?” „Azt is le kell ölnie valakinek.”

Elég sekélyesen folydogált a párbeszéd, már ahogyan szaunában ejtőző csóré férfiak között szokott, akik évente egyszer nemcsak csapot-papot, hanem a családjukat is odahagyják néhány napra, aztán nem bírnak jobb szórakozást kitalálni az italnál és a fürdőzésnél. Meg is voltunk ott magunknak. De a szív kimetszése, egyáltalán a szív mint valóságos, véres szerv és nem költői tétel, a szív mint „dobogó hús” emlegetése arra utalt, hogy valakinek a társaságban éjszakánként el-elszorul vagy felpörög a szíve, olyan valóságosan, hogy egy légszomjas pillanatban megérzi, az élete múlik rajta. Bármikor beosonhat hozzá a sötétben egy partizán, egy bozótharcos, hogy kivágja a testéből és lassú tűzön megsüsse magának, vagy trófeaként felmutassa legfelsőbb főnökének.

Jobb volt a háborúkról beszélni mégis, mint nevéen nevezni az öregedést és azt a szív-éző szabadságharcost meg a vezénylő hadurát.

- A másodikban már eldurvult a móka. Az első világháború volt az igazi.
- Az úriemberek utolsó háborújának nevezték.
- Nyilván a második világháborúsok.

– Azért nem hiszem, hogy az én apám irigyelte volna az apját, amiért úriemberként szarta össze magát a dekkungban.

– Akkor még, ha egy repülő ellőtt egy másikat, a temetésére átrepült a frontvonal felett, virágkoszorút helyezett a sírjára, tisztelgett, majd hazarepült bántatlanul, szabadon.

Innen indult a közös történet, noha az elején nem tudtuk, hogy az lesz belőle.

Én a délutáni heverészás alatt sáros mezőt láttam magam előtt, és még azt is tudtam róla, hogy valahol Franciaországban van. A csaták általában felázott, legázolt búzaföldeken folytak még akkor, csak a második világháborús emlékezésekben hullik egyfolytában a hó és ordít a fagy. Az elsőben még lópatanyomoktól, ágyúütegektől feltört tarlókon rohant feltűzött szuronyokkal egyik szakasz a másik felé. A patanyomokban aztán meggyűlt az esővíz, később, de jóval később, már-már évtizedek múlva megfagyott, és rengeteg apró tükörként mutatta vissza az égboltot önmagának. De talán olyanok voltak azok a jeges patanyomok, mintha millió szemét nyitná fel a föld. A föld azonban mindvégig szürke és göröngyös volt, el a szemhatárig, ahol elhagyott major-sági épület állt, mint egy szabályos kőhalom. A hátracsapott ajtó- és ablakszárnyakat nyikorgatva verte a szél. A szél mindig fúj, szikkasztotta, fagyalta a sarat.

Nagyapám államosított asztalosműhelye mögött, egy sufniiban ilyen mezőket láttam az eldugott képeslapokban, valamikor 1952 táján. Ezek egyikének címlapján orosz hadifogoly volt kiplakátolva, aki a lapockája alól, egy lött sebből fújta ki a cigarettafüstöt. Kórházi ingét egy terjedelmes, csónakra emlékeztető csuklyát viselő kedvesnővér vonta fel a hátán, mint a színházi függönyt, hogy látsszék is a mutatvány.

Feküdtem csak a szállodaszobában, a friss fehér lepedőn, éppen ma, és néztem azt a szürke síkot valahol Normandiában. Egy ízben úgy rémlett, mintha Olaszországban lenne. Átszállt fölötte, berregett egy repülőgép. Kétfedelű gép volt vászonborítású szárnyakkal, törzssel, nehezen mozduló csűrőlapokkal. A sötétzöldre mázolt vászon alatt kidomborodott a szárny és a törzs faléces merevítőszerkezete. Az elégett benzín szagát is megéreztem, és hallottam a gép ki-kihagyó kattogását, olyannyira valóságosan, hogy arról is döntenem kellett, a motorja vagy a géppuskája adja-e ki a szakadozott hangot, netán a lövészárkából lőnek rá. Támad, vagy eltalálták? Lő, vagy menekülőben fulladozik a motorja? – és nem jutott eszembe senki, akit megkérdezhetnék felőle, még telefonban sem.

Négykor az egyik mérnökkel volt találkozóm a bárban. Ott ült már egy sarokasztalnál, háttal a bordópiros tapétás falnak, mintha attól tartana, hogy hátba támadhatják. Nyúzott, révedező volt a különben is fakó, tág pórusú arca, át sem öltözött.

– Jutott neked eszedbe – kérdezte –, hogy egy pasas egy szál bőrruhában, egyetlen kemény széken csak úgy ül magának a levegőben? Van egy autós børsisakja és szemüvege, egy hosszú, fehér sálja, és nincsen semmi egyebe. Ott lóg az égen, alig halad, és talán arra gondol, hogy ő francia. Vagy német. Vagy ami éppen adódik.

– A sál nem fehér, hanem égőpiros – mondtam.

– Persze, a start előtt jól felöntött a garatra. Különben hogy bírná ki egyedül? Ezek ha németek, ha franciák, ha amerikaiak voltak, mind francia konyakot ittak.

– Kérjek neked egyet? – kérdeztem, de nem rám figyelt.

– Ott szálldos, és senkije nincs, érted? Senkije. Szeretője, felesége, gyereke, apja, anyja mind odalent van. Mintha nem is volnának. A hazája is, amiért azt hiszi, hogy harcol, az is túl messze van. Nem segíthet. Senki nem segíthet. Érdemes így magasra jutni?

– Most kiről beszélsz? – kérdeztem közbe.

– Van persze pár gallon benzinje és ezer tölténye a géppuskában. Meg néhány gránátja, amit az ellenséges lövészárkokba szórhat. Csakhogy most ő a célpont, ő a védtelen. Egyetlen hülye karabéllyal kilőhetik az üzemanyagtankját vagy a fejéből a szemet. Mit érzett szerinted? Nem, nem, ha félt is, nem úgy, ahogyan mi. Az igazi, hősi félelem volt. Vagy büszkeség. Gőg. Dölyf. Vagyis rettenet – de életmentő rettenet. Miért, mi más a gőg, a büszkeség, mint félelem a félelemtől, vagyis annak az ellensúlya? A szinten tartó ballasztja. A másik irányba vitt túlzás...

Rövid időre megjárta eszemet a kérdés, hogy ugyan miért éppen a magányról és a gögről beszél a mérnök. És a magány gőgjéről vagy a gőg magányáról beszél-e?

Ittunk egyet a mérnökkel, és én újra láttam a szürke mezőt, fölötte a borsapokás embert a repülőjében. Biztos voltam benne, hogy szőke, és a hajánál sötétebb, talán festett, mindenesetre nyírott bajusza van. A szemét nem láttam még. Rakhattam volna a szikár arcába akár kék, akár barna szemet. De a keze csontos volt és napbarnított, mint a golfozóké és a teniszezőké. Kifehéredtek az ízületei, ahogy a botkormányt szorította.

A mezőn ősuta inalt át, el-elbicsaklott lába a göröngyökön, a lópatanyomokban. A szemben álló felek néhány tisztje előjött a gerendákkal, gyeptéglával takart fedezékből, és oldalfegyverével megcélozta az egyik frontvonaltól a másikig menekülő, majd riadtan visszahőkölő jószágot. Az egyik oldalról átintett egy nyalka hadnagy a másik felé, hogy onnan lőjön elsőnek valaki. Amonnan visszakínálták a zsákmányt. A lövészárkok délkeleti kanyarulatában kidugták fejüket a közlegények, és hujjogatósuksuktól a suta visszairamodott a nyílt mezőre, a tisztek két csoportja közé, újra és újra felkínálta magát a lövedékeknek, a senki földjén csörömpöltek patájától a szétszórt fémek, ég felé fordultak az átlótt vassisakok, és szanaszét iramodtak alóluk a mezei pockok. Az északnyugati mellvédekről kiabáló katonák hangja visszakergette az őzet a küzdőtérre. Fáradni látszott, a rettegés is maró savakat áramoltatott az izmaiba, egy ideig ajzotta, aztán bénította már.

A tisztek vidáman lengették a karjukat, de gyakorlott vadászokként csendben maradtak, akár egy fényképen. Egyik csoportból sem sütötte el a fegyverét senki. Emiatt úgy látszott, egymást köszöntik az úriemberek, miközben ide-oda kergetik az állatot.

Az ősuta légszomjasan támolygott a megbarnult, gyér fűvön.

Ekkor szállt föléje a repülőgép. Eddig ismeretlen hangjától megtorpant a csatakos állat, a tisztek gyorsan visszahúzódtak a fedezékbe, még az idegen sarat sem kaparták le a csizmájukról. A csudálatos szerkezet három kört írt le a levegőben, az őz lent reszketett, pára szállt fel a testéről, és egy ideig körülötte lebegett még azután is, hogy az elcsigázottságtól vagy a reményvesztettségétől megszakadt szívvel összerogyott. Mint-ha szakszerűen a lapockája mögé lőttek volna a magasságból. Annyi értéke sem volt már, mint a húsnak, amelyért sötétedés után kétfelől kúszni kezdtek a bakák. Testvériesen elfelezték a bajonttjeikkel. A máján viszont már-már összevesztek. Azon, hogy melyik tábornokot illeti az egész, mert egy fél májjal nincs tábornok, aki beérné. A májat végül eldugták egy bokor alá.

Ezt láttam.

– Egyedül volt odafent – mondta éppen a mérnök. – Értsd már meg, teljesen egyedül.

Untam a mérnököt a köszömlére tett magányával. De még magamat is, egy kissé oktanul. Elvégre nem lehetek felelős azért, amit látok.

Este az én szobámban ültünk össze négyen, nem mentünk le az étterembe. Amúgy is dugig volt némettel meg gyerekekkel, és olyan meleg benne, mint italtól elszokott szervezetben a vodkától. Két városszéli nő is ült egy előre lefoglalt asztalnál, nélkülünk, vagyis fizetésképtelenül. Elgondolkodhattak, hogy mennyit érnek, még el is mondták egymásnak.

– Hozassak pezsgőt? – kérdeztem a barátaimtól.

Elmélyülten tétováztak, tanakodtak magukban egy ideig, mintha Nietzschét olvasnák éppen.

– A pilóták is pezsgőt ittak, ha lelőttek valakit. Jusson eszetekbe Eddie Rickenbacker. Ez az amerikai fickó huszonhat németet szedett le az égről, pedig a nevéből ítélve ő maga is németként kezdte – mondta a második gépészmérnök, aki viszont évek óta földmérőként kereste a kenyerét. Senki nem tudta, mitől kövéredett ki ennyire, és miért hiszi még mindig, hogy olyan délceg, mint tejívó egyetemista korában volt. De nem lett volna ildomos megkérdezni tőle, mitől gyarapodik valaki, miközben a föld másoknak keveset ad. Meglehet persze, hogy a rossz, olcsó ételektől dagadt meg annyira a pocakja, hogy már csak úgy szeretkezhet, ha ő van alul vagy hátul, és egy lecsupált falusi özvegy liheg fölötte vagy előtte. Lehet, hogy egész évben erre a pár luxusnapra spórolt, amit velünk tölthet. – Ne feledkezzünk meg a Lafayette-pilótákról – mondta. – Azok is amerikaiak voltak. Ők meg a 94-es és a 95-ös Challenger repülőszázad.

– Az Albatros G 1 viszont, a német kötelék, jól elbánt velük azért, hiába dicsekednek máig, ahogy mindig is szoktak. Még a vietnami háborút is úgy állítják be, mintha ők győztek volna – szólalt meg az addig szófukar, tar ügyvéd, aki mostanáig pihentette a bíróságokon, nagy termekben edzett hangszálait, és máig nem lelte az apját. Szépen csillogott májfoltos fejbőrén a lámpafény. – Maradjunk abban, hogy ezek a mieink lovagok voltak, pezsgőt ittak start előtt és landolás után. Ezt még el tudom képzelni. Ők voltak akkor a lovagok.

– Lent meg a sár és a szaros bakák – mondta a gépészmérnök.

– Szerinted is mindenütt sár volt? – kérdeztem én.

– Mi más lehetett volna?

– Hát, azért léteztek még akkor férfiak – mondta az ügyvéd.

– Be vagytok ti rúgva – mondtam én –, pedig még nem is ittatok. Látszik, hogy szabadságra ment az eszetek.

Ezután jó ideig csendben maradtunk, vagy olyasmiről beszéltünk, ami nem bontja meg a csendet, csak a némaságot. Barátaim eközben, nagyjából a pezsgőbontásig úgy érezhették magukat, mint kik valóban szabadságra jöttek, és bármilyen ostobaságot mondhatnak, mert az üdülés lejártával elkezdődik a felejtés, és semmi nem érvényes otthon, amit itt elbeszélnek. Én is szinte elmondtam, hogy láttam a sáros mezőt Normandiában vagy Piemonté környékén: bármikor letagadhattam volna. Lehazudhatam volna az égről a repülőgépet.

De én hallgatni bírtam legalább. Ezek meg mint holmi iskolás kölykök, akiknek nyári táborban nem kötelező a fog- és lábmosás! Ilyen gyermeketegnek hagyott itt minket az idő? Mintha nem elmúlt, hanem csak elszállt volna fölöttünk, és itt felejtett kiszolgáltatva, érintetlenül, már-már ártatlanul, az összes vétünkkel. Bizony, bizony, gondoltam még akkor, teljességgel hiábavalóan: olyan az idő, mint az az ósdi repülőszerkezet a harcér egén. De azt látni lehet legalább. Néztük is ezen az estén, pedig sehol sem volt.

– Gondoljátok el, hogy németek vagytok – mondta az ügyvéd. – Vagy, ellenkezőleg, franciák. Lőnökötök kell egymásra. Elvégre itt a háború, hadd pezsejen a véretek. Csak-hogy ti – te, Hans, és te, François – a tízes években ugyanabban a párizsi csehóban itátok a vörösbor mászását, együtt szidjátok az akadémista festőket és – már szinte gúnyból – vállvetve támogattátok a feministákat az oroszokkal. Merthogy a közös szeretők, valami délről szalajtott Anette beállt szüfrazsettnek, talán éppen azért, hogy tőletek szabaduljon, ti meg dühöngtetek emiatt, de szabadelvű megfontolásból, a hazulról érkezett apanászból mégiscsak finanszíroztátok az általa szervezett összejöveteleket valami földút melletti kis kávéházban, amíg a térdig érő fodros bugyogót viselő fehér-cseléd össze nem feküdt holmi Iván és Jenő közös szeretőjével, Helgával, át nem állt a másik nemhez, amerre inkább az elvei vonták és nem a hormonjai vagy a génjei. Akkor, egy közös szeánszon szakítottatok vele, ő pedig, Anette vagy Helga az arcotokba nevetett. Azután kettesben és békésen, férfiasan szürcsöltétek az abszintot, szótlánul búsongva a zsigeri és elvi hűtlenség fölött, de csak ritkán néztetek egymás szemébe, ugyanabban a földút melléki kávéházban, ahol esténként Anette a gyűléseit tartotta, és ugyanannyit szidta a férfiakat, tekintet nélkül a nemzetiségükre, mint amennyi bort ti megittatok a venezuelaiakkal, a csehekkal, az ukránokkal és az olyan amerikai aranyifjakkal, mint Hemingway. A hadüzenet után viszont Hansot, ha Párizsban marad, internálták volna, mint Kuncz Aladárt, bár abból ő nem tudott volna regényt írni. De ha, ne adj' isten, Berlinben történik a dolog, és Helga a közös kedves, aki előbb egy Jenővel vagy Ivánnal, majd egy kóssa Anette-tel kerül össze, akkor François-ra vár az a sors, ami Hansra Párizsban: őt internálják. Úgy, hogy Hans is, François is hazament, ha nem éppen otthon volt. Valamelyikük idegenben élt; majdcsak kiderül, hogy melyik.

– Maradjunk Párizsnál – mondtam.

– Úrifiúk voltak, repülőnek álltak. Addig is az autóversenyzés volt a passziójuk, és akkor még nem estek olyan nagyon messze egymástól a földi és a légi utak, mint manapság. Elit fegyvernem, tagadhatatlanul. Anette és Helga szájtátva nézi őket az égen, ahogy lobog utánuk a fehér sál...

– Vörös – szoltam közbe.

– Egyszóval – folytatta az ügyvéd –, a nők kitekeredett nyakkal bámulják Hansi vagy François gépét meg a sáljukat az egyik légi bemutatón, a selyem nyakravaló meg úgy száll a bátor férfiak után, akár a füst, és közben azt kérdezi Helga Anette-től, ugyan lesz-e még alkalma vendégeskedni nála, ha kitör a háború. Mire Anette: gyere át hozzám, elférünk együtt, van egy kis manzárdlakásom, közel a Rue Saint Michelhez.

– De akkor már lehetetlen volt az összeköltözés.

– Tény, hogy mindannyian hosszú piros sálat viseltek – mondta a gépészmérnök, akit láthatólag egyedül ez a tőlem lopott festői részlet ragadott meg, de aztán kiderült, hogy még valami más is. – Nyúllábat hordtak a zsebükben. Babonások voltak. Ez pedig annyit jelent, hogy ismerték a félelmet, ha egyszer különféle kabalákat viseltek ellene. Hívták a jó szerencsét.

– Hát azokhoz a motorokhoz kellett is – szolt a szakmáját elhagyó mérnök, a földmérő.

– Az Istennel párban repültek, valóban. Hinniük kellett benne, különben nincs, aki vigyáz rájuk. Azt viszont nem tudom, hogy imádkoztak-e.

En akkor már tisztán láttam, hogy választott pilótámnak barna a szeme. Nem igazán illett hozzá. Egy szőke olasz lett volna mégis, szicíliai szempárral? De még a sza-

gát is éreztem már: a bőrszíjak kenőzsírjának, az *eau de cologne*, a Capstain pipadohány és egy kis savanyú verejték keverékét. Megtörténhet, hogy becsapós volt a szaga: a gondosan, tudatosan ápolat férfiaságából következtettem vissza rá. De némi zamatos aszszonyszagot is feltételeztem a bajusza tövén, és ez megnyugtató. Nem jártam mesze tőle.

– A becsület – mondta az ügyvéd –, a becsület meg a kiváltságos helyzetük... Olyankor nem szabad félni. Jó előre ki voltak nevezve hősnek. Egy szobor pedig nem reszket.

– Csak leesik az égből, mert túlsúlyos – kottyant bele a földmérő, igaz, hogy aztán elnézést kért az otromba viccért. Ezeket a pilótákat mától komolyan kellett venni. Ezt még egy földmérővé vedlett gépészmérnöknek is be kellett látnia.

– Mégis, hogy a fenébe tudta leradírozni az égről egyik a másikat? Hans François-t vagy François Hansot. Miféle fegyverük volt a becsületük mellé?

– Jó, amint hazaérünk, utánaézek – mondta a mérnök.

– Akkor már nem érdekes.

– Egyforma fegyverük volt, egyforma gépük, még az ég is egyforma volt mindenütt. Egyformán kezdetleges volt a géppuska is, az ég is. Ettől lehettek ők lovagok, az egyenlő esélytől. Ami azt jelenti ma, hogy butaság. Egyformán buták voltak és ugyanolyan becsületesek.

– Mert! – mondta a földmérő. – Buták, mert becsületesek. Esetleg becsületesek, mert buták. De az utóbbi nem valószínű. Elvégre ők voltak az elit.

– Mindig az okosa, a bátrabbja hull el.

– Hull le.

– De ahhoz előbb fel kell szállni, tata.

– Kitalálták a módját.

– Á! Ezek is csak használták a gépet. Mások ötlték ki nekik, a motort is, a háborút is. A becsületet meg a hadvezérek. A hátszágban. A fronton már használati értéke lett a becsületnek is.

Felverte a pezsgő a hangulatot, és túlságosan könnyűvé tette az esti bölcselkedést. Aznapra abba is hagytuk a mesét. Többet érdemelt annál, semhogy eltréfáljuk. A földmérő és az ügyvéd lement az étterembe, hátha megtalálja a cserbenhagyott, leszerződött városzéli nőket, de egyiküknek sem maradt túl nagy kedve hozzájuk.

Én éjszaka a sűrű mezővel álmodtam többször is. Fel-felébredtem, és olyankor tudtam, hogy tényszerű, valóságos eseményre bukkantam névvel jegyezhető emberekkel, márkanévvel viselő repülőgépekkel, és a kivirágzott mezőt is a régi nevével szólították az onnan elmenekült, majd visszatért parasztok, mi több, a nyomot hagyó huszár- és tréninglovaknak is volt nevük, mégpedig olyan Erzsi-Biri-Sári-féle meghitt nevük. Egyedül a mező fölött repdeső nagyapám neve nem jutott az eszembe, pedig ő is benne kellett hogy legyen a kollektívnek mondott emlékezetben; akár valamelyik barátom fejéből is előrácigálhattam volna.

Jobb éjszakákat is töltöttem már egyedül.

A közös reggelinél olyan gyűröttnek látszott a társaság, mint amilyenek a valóságos életkora szerint látszott volna, ha nem edzi magát hetente kétszer uszodában, szaunában. Magamat nem láttam. Úgy éreztem, ez a mese az enyém, és valakik belekontárkodnak.

– Képzeld bele – mondta a gépészmérnök, tojásrántottával tele szájjal –, hogy fel száll egy délelőtt tizenegykor Hansi... Tizenegy előtt nem szállt fel, mert ezek sokáig

aludtak a tiszta lelkiismeretükkel. És csütörtök volt, lefogadom! 1916. június 3., csütörtök, délelőtt tizenegy. Hansi, frissen fürödve, borotválva, húsz gránáttal, ezer töltennyel, hazafiságtól duzzadó kebellem! A start előtt még megírt két levelet. Helgának az egyiket, az özvegy édesapjának a másikat. Apunak azt írta: hazánkért harcba szálllok akár az ördöggel is, családomat szégyenben nem hagyhatom. Van ebben az utolsó félmondatban némi kis bizonytalanság, ha nem egyenesen kétely. Az a feltételes módra emlékeztető szöveg, amin egy idős apa élete végéig elragódhat; hogy hol csinálta rosszul.

– Adj már egy zsömlét – mondta a földmérő, én pedig átnyújtottam neki a vesszőkosarat a zsömléssel.

– Helga meg azt kapta postán: felmentelek esküd alól, és utolsó lehettemmel kérek, válassz tisztességes férjet magadnak – mondta a mérnök. – Van nekem Párizsban egy kedves barátom, François-nak hívják, címét és a neki címzett ajánló leveletem külön borítékban mellékelem. Ő majd magához vesz téged, és én csak arra kérek, hogy első fiúgyermeketeknek az én nevemet adjátok. Jó ez így? – kérdezte végezetül a mérnök, miután éji álmát elmondta nekünk.

– Hacsak nem François búcsúzott Anette-től – mondta a földmérő. Az este romantikusnak bizonyult ügyvéd ma reggel hallgatag volt, és müzlit evett, a földész bátran folytathatta. – Anette, volt nekem egy cimborám, egy Hans Vogel nevű elzászi német, igazi jómadár, hozzá folyamodhatsz. Anyám ismeri, és megérti majd, hogy őt választod. Nyilván azt fogja kérni tőled a mama, emlékezetemre rólam nevezd el első gyermekedet. A nevem fiúnak, lánynak egyaránt adható, egyetlen néma hang a különbség közöttük. De te ne engedj anya kívánságának. Ne viseljen francia nevet egy német, és viszont se úgy legyen. Zavart okozna később az életében. Nem tudhatjuk, hol, milyen hatalom alatt fog élni, maradjon meg tehát a maga nemzetében. Hans legyen a fiú neve, a lány pedig a tiedet viselje. Hogy őszinte legyek, őt jobb szeretném Michelle-nek tudni.

Átmeneti megindultság vett erőt a reggeliző társaságon a meghitt levelek hallatán. Ilyent eddig még egyikünk sem írt. Nem került rá alkalom. Amikor meg a startra kész pilótákéhoz hasonló szélsőséges helyzetbe jutottunk, legfennebb Szűz Máriának címezhetjük volna a vallomásunkat, de ő ismeretlen helyen lakozott.

Én mindeközben a teáscsésze fölött a murvával felszórt szállodakert felé nézve, a bőségesen virágzó líciumbokrok fölött még mindig azt a berregő, kétfedelű repülőgépet láttam, amit álmomban. Ott körözött, kavarta a levegőt, és mintha kékes füstcsíkot hagyott volna maga után. Nem tudtam dönteni: a rossz benzin égéstermékét bocsátja-e ki, vagy találatot kapva éppen felgyullad. Ugyanakkor az a benyomásom támadt, hogy én mindent látok, amit a barátaim elképzelnék. Nekik csak foghatatlan elmélet az egész, számomra pedig mese, íze és szaga van, akár az ételnek.

Volt, ahogy volt, az égen tétovázó repülő mégis jobb volt látni, mint a körülöttünk reggeliző turistákat, a kedélytelen családokat az úszóvíz párájával a bőrredőikben. Az egyik asztalnál németül, a másiknál franciául csitították a magas etetőszékbe ültetett gyerekeket, habár azok olyan szófogadóan, már-már bölcsen falatoztak, akár az öreg földművesek Bretagne-ban, a házuk előtti padkán, és ugyanannyi foguk volt.

Megdöböntően – és meghatóan és ijesztően – valóságghú, legalábbis valószerű volt a látvány a vétlen gyerekekkel. A csatamezőn hősi halált halt őzsutát is megpillantottam egy villanásnyira, a páráját is a teteme fölött, és azt is láttam, ahogyan a bal hátsó lába emlékezetesen utolsót rándul. Majd a tarajos bőrsisakot a pilóta fején, arcán

azt az idejétmúlt bűvárszemüveg-szerűséget, és éreztem, hogy báránybőrrel bélelt csizmájában megizzad a lába.

Nagyon-nagyon kék volt ott az ég. Hajdani jobbágyházak fala kéklik így a napsütésben, Európa keleti végvidékein, és az encián tölcserének mélye ilyen színű a hóhátár fölött. Az a masina pedig verte a szelet, kattogott, ki-kihagyott, a pilóta félfordulatra kényszerült vele, hogy kiegyensúlyozza a szállókéseket, a függőleges csillapító szinte kiakadt, csikorogtak tokjukban a vezérlő kábelek. Hans vagy François kis bajsza fölött kiütött a verejték az erőlködéstől, amint a légáramlatokban igyekeztek megtartani gépüket, de annyira, hogy a repülés szele sem száríthatta fel róluk az asszonyszagot. Nem tudtam érezni, hogy odafönt, a híg közegben a belső robbanásoktól forró-e a gép, vagy hideggé válik a száguldás huzatától. Roppant szükségem lett volna erre az információra, és képtelen voltam megszerezni.

– Most mi van? – nézett rám a földmérő két falat között.

– Most éppen semmi. Száll Hans, mint a gondolat, fenn az égen – feleltem.

– De azért egy kissé rezes a gatyája – mondta a gépészmérnök.

– Akkor az François – mondta az ügyvéd. – Még az is lehet, hogy John Hathaway az egy későbbi Spitfire-ban. Én rá tippelék. Hagyjuk már életben a mi kis európeereinket. Becsüllek benneteket annyira, hogy feltételezem rólatok, el tudjátok képzelni, valakinek itt vesznie kell. Hát akkor már nehogy a mieink közül. De azért készüljünk fel a végre.

– Miért nem Hansot választottad? – kérdeztem.

– Őt nem szeretem – mondta az ügyvéd. – A rokonai túl sokat ártottak a családomnak.

– Nem szeret ez senkit – mondta a mérnök. – Azért képzeleg. Megpróbál kitalálni valakit, akit még ő is képes lenne szeretni. Nem nagyon sikerül neki. Ettől pedig meggyűlöli, még mielőtt teljes egészében kitalálná. Lefogadom, hogy szerinte még a kedvence, François is egy léhűtő. Attól még lehet neki rokonszenves. De szívesen feláldozza, ha sikerül Hansival leövetnetek. Eltünteti, mert irigykedik rá, amiért merészel könnyedén élni, és szórja a nehezen megkeresett pénzét. Majd kiderül, majd meglátjuk, melyik másík.

– Nekem mindegy – mondta a földmérő. – Azt csináltok, amit akartok. Egyik kutya, másík eb. Ha eszetekbe jutok, szóljatok, ki az áldozat. Én majd felsöpröm a mezőről egy lapátra. Tudjátok, mennyi marad egy ilyenből, ha kétszáz méterről leesik, és még ki is gyullad a gépe?

– Felmentek ezek háromezerre is – mondta a mérnök. – Fennebb csak ritkán, mert jött az oxigénhiány.

– Ne bassz – mondta a földmérő –, hatezer volt a csúcs már akkor.

Szünetet tartottunk itt, ki úszott egyet, ki visszafeküdt az ágyába, olyan is akadt, aki a feleségét hívta telefonon. Én éppen elaléltam volna a paplan alatt, amikor megcsendült a készülék.

– Na, figyelj – mondta az ügyvéd. – Az a balek ott fenn az égen bekapta.

– Ne mondd!

– Tűzharcba keveredett a szerencsétlen.

– Idő előtt – mondtam. – De fifty-fifty. Ezer-ezer töltény. Ti számoltátok ki nekik.

– Egy frászt. Ezért hívtalak. Ennek a töltényeiből kispórolták a puskaport.

– Mikor? Az éjjel?

– Azt nem tudom, hogy mikor. De tény, hogy nincsen töltete.

Nem aggódtam igazán a pilótáért, bár el tudtam képzelni, hogy valakik – hadiszállítók, szabotőrök, a lovagi hírnevére féltékeny alpári őrmesterek – kicsurgatták a hüvelyekből a salétromból, kénből, szénből kevert puskaport, és védtelenül hagyták felszállni az égre. Vészjósló fordulat ígérkezett. Valaki itt közülünk újra halálra szánta a maga idején halálra szánt pilótát, és előbb-utóbb úgy letörli az égről, mint légyiszkot a tükrőről. Nem ezt érdemelte szegényem, nem erre volt kitalálva. Azám, de melyikünk herélte ki a fegyverét?

Ezen tépelődtem, vacsorázni sem mentem le a többiekkel.

Legvalószínűbb gyanúsítottnak a földmérő látszott. Aki a túlélésnek olyan kacska-ringós, kapkodó módját választotta, mint ő, még ha kényszeresen is, az a szakma- és feleségváltások közben egyúttal megtanulta, hogy jobb becstelennek lenni, mint halottnak, és ezer válfaja van annak, hogyan játssza ki az embertársait, legfőképpen pedig miképpen tartsa ellenségeinek őket, hogy aztán jogosnak vélhesse a rovásukra elkövetett kisebb-nagyobb gaztetteket. Tapasztalatból tudtam, könnyen meggyőzi magát az ember, hogy ártani akarnak neki a felei, tehát bármilyen eszközt joggal használhat ellenük. Az ilyen belátó öncsalás vezet el az igazsághoz, mármint hogy annak mi vagyunk a birtokosai, sőt mi magunk vagyunk az igazság, mégpedig éppen attól, hogy támadnak bennünket, ez magasztosít fel, ez igazol. Élni kell, ez a legnagyobb igazság. A tökéletes közhely ez ugyanakkor, viszont nincsen helyébe másik, hacsak nem az ellenkezője. Helyettünk persze senki nem élhet, akkor pedig lehetséges, hogy mellettünk sem.

Ütem, s bevallottam magamnak, hogy nem fennkölt, még csak nem is eredeti gondolat ez. Ahhoz túlságosan önző gondolat.

Láttam magam előtt a földmérőt. Az otromba, hozzá nem illő kövérsége sem a javára szólt, alattomos kövérségnek tetszett, álcázásnak hatott egy valamikor sudár fiún, akinek máig tartotta magát. Meglehet ugyan, hogy az önfeladást jelentette, és egyúttal a védekezést is. Eszerint a földmérő lemondott a saját eredeti, kiművelt alakjáról, és már nem tartotta annyira fontosnak magát, hogy a testére vigyázzon legalább. Elfogadtam, hogy ezt nehéz lehetett volna megtennie, miközben másokat érintő, esetleg sértő munkája végeztével falusi murikra jár, és nincs benne annyi bátorság, hogy visszautasítsa az alkalmakat, vagy éppenséggel szájon vágjon egy pálinkát vagy vesztegetési pénzt kínáló, szívélyesen erőszakoskodó vállalkozót. Megeshet persze, hogy rászorult az ilyen adományokra, nemcsak a nyomorúságos keresete pótlása miatt, hanem hogy főnöknek érezhesse magát, akinek kijár a tisztelet és a véres hurka. Ezért engedte, hogy ellepje a háj, és mintegy védőburokként magába zárja.

Úgy, hogy a földmérőt egyelőre talonba tettem. Talán csak azért, mert szántam egy kicsit. Az igazságról pedig, ha már szóba került, azt gondoltam, hogy le van szarva. Éppenséggel olyan, mint egy kis kupac végtermék, vagyis az az origópont, a nulla, amelytől mindannyian eltérünk, ki mínuszban, ki pluszban. Feltéve, hogy élő emberek és nem elvonatkoztatott egységek vagyunk a számtengelyen.

Bámultam egy ideig a szállodakertet. Lehet, hogy alkonyi, lehet, hogy hajnali szürkület mutatkozott, gyönyörű szép. Egyetlen ember sem bolygott benne. Nagyon nem akartam én tenni, amit tettem, nagyon nem akartam gondolkodni. Miért nem mész szabadságra? – kérdeztem magamtól végül, de aztán újrakezdtém.

Az ügyvéd, úgy éreztem-sejtettem, csupáncsak tettestársként jöhet számításba, és nem annyira a szakmája miatt, amiről hajlamosak vagyunk azt hinni, lényege szerint

cinkossá teszi a védőjét a vádlottal. De hát a papok sem veszik magukra a nekik gyónók bűneit... Azért sem tudtam elkövetőnek tartani – habár kinéztem belőle annyi sunyiságot, hogy egy éjszaka kiszereleli a töltetet a lövedékekből –, mert olyan nagyon romantikusan, sírósan-nevetősen kitalálta a két pilóta és a szeretőik történetét. A tetejébe mintha nem kitalálta, hanem készen rejtőzött volna benne a mese, jó ideje odakozmálva, éppen csak el kellett mondania valakinek, akárha a bűneit vallaná be, miután mások ezernyi bűnét letagadta vagy elhallgatta. Önmagát védő vagy vádló beszéd volt az a faramuci, kusza szerelmes történet? Lehet mégis, hogy a túlhajtott romantika, amelybe csupa hős illik, gáztettre, egyáltalán tette sarkallta, lelkesítette, ragadtatta, és nem gondolt annak megítélésével? Hát ha egyszer beindul az ember, ahogyan elképzeli... Akkor már csak a képzelete lökdösi hátulról, és jaj, ha visszanez. Mögötte senki sem.

Ekkor jutott eszembe az esti szállodaszobában: ez a sovány ember halálos beteg, kemoterápiás kezeléstől ennyire kopasz. Ez mindent megmagyarázna, még a sundabundán elkövetett gáztettet is. Talán még azt is, hogy irigyen féltékeny az égre merészkedő pilótákra, sőt arra is, hogy nem pénzes turistákként járták meg Párizst, ahogyan ő, hanem benne éltek, a fény városának meghitt koszoságában, szabadon vagy öntudatlanul átadták magukat akár a szenvedésnek is, és boldogak voltak tőle; ha pedig vétkeztek, természetesnek, a sorsuk velejárójának tartották, hiszen meg kellett szerezniük a nőt, az ételt, a gépkocsit. És nagyon-nagyon fiatalok voltak. Erről egy korosodó férfi soha nem feledkezhet meg, hiszen ez a legfőbb érv és mentség.

De nem, nem, mondtam magamnak, amint idáig jutottam: az ügyvéd egészséges, annak kell lennie, hiszen kitaláltam a többi lehetséges indítékát egy bizonyíthatatlan gyilkossághoz, és a gyomorrákja sem mentség ahhoz képest. Elvégre Hansit François vagy François-t Hansi lövi le a mennyboltról, nem ő, és aztán már senki nem vizsgálja, milyen történet volt a hevederben. Minden szétroncsolódik úgyszólván, minden elég. Azám, csakhogy ez a beszédkénszeres exhibicionista, akivé képzelte magát! – ez megtelefonálta nekem, hogy baj van a lőszerral. Rajtam próbálta ki az ötletét. Én pedig hagytam magamat.

A hűtőszekrényben volt egy üveg száraz vörösbor, töltöttem belőle egy pohárral, mielőtt a gépészmérnök indítékainak elemzésébe fognék. Ő volt az igazi barátom a három közül, ugyanabban a városkában is születünk. Nem volt nagy kedvem vele is végigcsinálni ezt a könyörtelen műveletet, de ha egyszer belekezdtem, nem hagyhattam abba, hiszen akkor soha nem jutok el magamhoz. Azt kívánta pedig a becsület. A becsület márpedig létezik, akármilyen légius alakjában is, talán-tán már csak isteni malsztként.

Kedves fiú volt csíra és mazna állapotában a mérnök, bár időnként zavaróan zaklattott. Élénkségnek hatott a felajzottsága, és ez a kisvárosi lányok kedvencévé tette. Iskolai bálokon legalább három, kék szoknyát, fehér blúzt viselő lány állta körül, és rázta ecettel lágyított haját. Ő pedig nem mert hozzájuk érni, mert izgalomban izzadt a tenyere. Tudtam ám, hogy muszájból mond tréfásakat, különbségeket. Ha egy biciklista megáll: eldől. Ő is így, ezért hajszolta magát. Nem mert egyedül maradni, mind egyre társaságba járt, és az első akart lenni, ha már ott volt. És most a magányáról siránkozik, azzal hengec nekem! Mi történhetett közben? Feltehetően annyi, hogy lecsupaszodott, őszintébb lett: visszatalált az eredeti, a felületes szellemességekkel elfedett állapotába. Lehet, hogy ez nagy merészség: egyedül maradni. Csak hát a magányos emberek gyakran gonoszak.

Nem volt jó ezt végiggondolni. A harakiri sem lehet kellemes érzés, de azért van, aki végigcsinálja. Átdöfi a rekeszizmát, majd rézsút felmetszi a hasfalát, mégpedig bambuszkéssel. És a rítus szerint végül a legjobb barátja vágja le a fejét. Hans és François is elvégezte egymáson a műveletet, csak azt nem tudtam még, melyikük a bátrabb és szúrta magába a kést, és melyikük a kötelességtudóbb barát, aki lenyakazta a másikat, hogy aztán élete végéig kísértse a tette, amíg meg nem undorodik magától.

A mérnök mellett szólt, hogy annyira nyíltan, már-már szemérmetlenül beszélt a magányáról, bármilyen kínos érzést keltett is vele. Vallott, akárhogy is. Habár leginkább csalódottságot váltott ki belőlem. Keményebbnek képzeltem; tartottam annyira, hogy el tudja rejteni a bajait. Ha nem egyéb, ha a szükséges nőt vagy feladatot nem találja, megtanulja egyedül, hogyan rakjon kergeket magára. Ahogyan a földmérő a hájat. De talán lazult az önfegyelme, mi több, ő is rájött erre, és félt attól, ami ezután következhetik: az agylágyulások szószátyárságtól, ezt kompenzálta, mégpedig éppen azáltal, hogy megosztja valakivel, a legjobb, bár ritkán látott barátjával. És egyedül vele. A többieknek erről egy szót sem ejtett. Mitől lenne gonosz valaki, ha el meri mondani az okát, gondolhatta, akár öntudatlanul. A magány viszont inkább közege a gonoszszágnak, semmint az indítéka, gondoltam én.

Eddig jutottam az elmélkedésben, amire otthon soha nem jutott időm, amikor belém döbrent, hogy teljesen fölösleges. A géppuskatöltények hatástalanításáról egyedül az ügyvéd tudott, tehát hiába kutakodom a többieknél. És mégis! Aljasság volt megosztania velem az információját, hiszen ezzel belekevert az ügybe, és barátaim kivésésére készítetett. Kíváncsi voltam, őket is felhívta-e a hírrel, amitől begerjedve másnap sandán gyűlölködve méregetjük egymást, amiért távollétünkben is láttak bennünket, mi pedig védtelenül kiterítkeztünk, vallottunk, magyarán kiszolgáltattuk magunkat mások elméleteinek, elmélkedésének és büntudatának. Nézték, és láttak is talán. Hol voltunk mi akkor, kinek az elméjében? A szarkeverő!

Késő éjszaka volt, nem kereshettem fel a barátaimat, hogy megkérdezzem, benneteket is próbált-e megfélemlíteni ez a körmönfont alak? És volt még valami. Honnan tudták ezek ketten, a földmérő és az ügyvéd, miféle amerikai repülőkötelékek harcolásztak abban a nyolcvan évvel ezelőtti háborúban? Mi volt az a G 1, kik azok a Lafayette-pilóták? Gyanús és ijesztő volt ez a szakszerűség, tájékozottság. Összeesküdtek ezek, miután kikémlték a régi hadszíntereket? De kikkel szemben alakítottak okkult szövetséget, felhasználva titkos tudásukat: ellenünk, a mérnök és énellenem – és ugyan miért? Rajtunk kívül nem volt más, akinek ártanak, de az sem, akikkel kísérletezzenek.

Nehezen aludtam el. Reggel viszont meglepően üdén ébredtem, mint ki leszámolt bűntársaival és azzal együtt a bűneivel. Azt azért megtisztulva sem akartam elhinni magamnak, hogy képzeletem csupán az éjszaka, maradt bennem egy kis gyanakvás, de lehet, hogy már régóta bennem bujkált-furkált.

A reggelinél úgy éreztem, látják rajtam a társaim, miket gondoltam róluk, és némán, töredelmesen beismertem magamban, hogy hiábavaló elmefuttatás volt, potyára gondolkoztam. Nem szívesen szólaltam volna meg, nehogy elszóljam magam. Az ügyvéd előbbre tartott nálam a mesében és az öngizolásban.

– Gyatra kis gépek voltak azok – mondta. – Szárnyakat a pilótáknak inkább a vágy adott, és nem a mechanika. Magyarán, nem kell szabotórt, árulót keresni. Már nehogy megtalálnánk! Maradjunk abban, hogy nagyokat köhögött a gép 1916. június 3-án, és Hans sem érezte igazán jól magát.

– Lehet, hogy másnapos volt, akárcsak én – mondta a földmérő. – Az ünnepezt hősök sokat isznak, főként amikor kitüntetik őket. François pedig épp azelőtt való napon szedett le két Hansot.

– A francot! Hans puffantott le két François-t – mondta a gépészmérnök.

– Ne siessétek el – csitítottam a barátaimat. – Hiszen még fel sem szálltak. Egyelőre a tiszti klubban ülnek, és állják a csodáló tekinteteket. Az ilyen csodálat megelőlegezett gyász. A gyalogosok, a trénszolgálatosok alig várják, hogy dízsörtüzet adhasanak le tiszteletükre a sírjuknál.

– Attól tartok, mert átgondoltam éjszaka az esetet – mondta az ügyvéd –, hogy itt amolyan öngyilkossággal van dolgunk. A háború vége felé vagyunk, ne feledjétek. Mindenki unja már a mosdatlanságát is, meg a hősiességét is. Mi másba kapaszkodhatna ott fenn a levegőben, mint az emlékeibe? Azok sem jobbak néha, mint a harc és az unalom. Szerintem szerelmi bánatában Hansi – na jó, François – egyszerűen kiszedte a töltényeket a saját gépe hevederéből, vagy a raktárban hagyta a lőszert. Otthon hagyta esélyét a győzelemre. És ha mégis felszáll, esetleg kikapcsolja a motort, és zuhan, zuhan orrnehéz gépével a szeretett Helgája vagy Anette-je szülőföldje felé? Mondhatjuk. Eltart ez a zuhanás egy szeretkezésnyit. Odalent aztán egyesül vele véglegesen. Akkor meg nézheti magát François, ezt überolni nem lehet. Verve van örökre.

– Na, né! – mondta a földész. – A sárban baszik egy lovag, főleg Hansi? Az ilyen feláldozza az életét, de nem adja fel. És hiszitek vagy sem, a haza mégiscsak fennebbvaló egy Helgánál. De még Anette-nél is, pedig az édes kicsi nő.

– Egyszer fent, egyszer lent – vigyorgott az ügyvéd. Több foga látszott, mint amennyinek lennie kellett volna hervadó ajka mögött.

– De mégis – mondta a földmérő –, én hatra-vakra felrepültem volna a hazámért egy másvalaki hazájának az egére.

– Akkor meg hova zuhansz, ha lelőnek? – kérdezte az ügyvéd.

– Akkor már nem mindegy? – kérdezte a földész. – Azt se mondd: nyekk!

Ezen a napon saját élceinktől megnyugodva tértünk délutáni nyugovóra, azzal az érzéssel talán, hogy könnyítettünk magunkon, mégsem vallottunk túl sokat. A szó elszáll, hála Istennek, éppen neki, mert nincsen ki másnak. Itt állunk, és nincs, amit felhasználhatnának ellenünk. Nem hagytunk nyomot magunk után. Becsületből vagy gyávaságból – egyre megy. A fő, hogy nem vallottunk egymásra, magunk mentésére. Elég sokat éltünk ahhoz és olyan helyeken, olyan alakok között, hogy jutott időnk megtanulni, hogyan seperjük el nyomainkat a porondon. A mi nemzedékünknek nem az volt a legnagyobb tette, hogy bevészte magát az emlékezetbe, hanem hogy kitörölte onnan a tetteit, nehogy elkapja grabancát a főhivatal. De ami a titkosrendőrségnek nem sikerült, azt megteszi majd az utókorunk. Beszéljünk tehát másvalamiről, mint amiről szó eshetik.

Efféléken járt az eszem, vagy majdnem – hiszen nem kellett erőlködnöm, hogy felidézzem, amit különben is tudok –, amikor udvariasan rám tört egy autóárus, illetve -csempész. Otthon sem bírtam meghatározni, miféle, de azért kedélyesen el-elbeszélgettem vele. Most azt mondta, erre autózott, és úgy érezte, szükség van rá itt, talán a szállodából áradt feléje valami azonosítatlan hívás vagy előérzet. Így talált rám. Mint-ha begerjedt és éppen ide irányította volna a mobiltelefonja.

– Valami idegen pilótákat rejtegetsz – mondta. – Szólj, ha fontos, én úgy eldugom, még te sem találod meg őket. De mondd már el, mi ez a mese. Kinek dolgoznak ezek?

– Nekem dolgoznak.

Levetette fűzőld zakóját, beült a karszékbe velem szemben, aki pizsamásan kuco-rogtam az ágyon, és tényleg segíteni akart. Hátracsapta baltafején a hosszú tincseket, és ez az őszinteség tanúságaképpen hatott: felfedte csóré homlokát. Azt akkor éppen púderosnak láttam, ebben a fényben legalábbis. Tudtam, hogy kontaktlencsét visel, és emiatt nem ismerhetem meg a szeme színét. Az anyját ellenben ismertem, az kántor-tanító volt, őt utálta leginkább az én anyám.

– Figyelj, öcsi – mondta. – Jövök errefelé, neki Bécsnek, aztán mintha megcsapna valami sugár itt a csehó előtt. Benne volt, hogy te itt vagy, és bajban is vagy. Tudod, hogy én megérezem az ilyesmit. Ne szarozz! Halljam, mi kell?

– Legjobb lenne, ha békén hagynál – mondtam. – Elvagyok itt magamnak.

– De mi ez, mégis? Mert az a lézer mintha hókon vágott volna.

– Nem vagyok én felelős a te fejedért – mondtam.

– S hol az a francia vagy német? – kérdezte. – Azokkal mi van?

– Azok is megvannak.

Sokba telt, amíg elbúcsúztunk egymástól, ráment a fél délutánom. Ígéretet tettem, hogy hazaérve megmagyarázom, melyik szarba ültem üdüléskor, de most még hadd maradjak benne. Azt nem ígértem meg, hogy hagyom, hogy kimossoon belőle, és erre a tartózkodó nyakasságomra olyan büszke voltam utólag, gőgöm magasából hajlandó lettem volna letisztelni még őt is, aki menteni próbált, pedig az ember általában rü-helli végül a szabadítóját, amikor már megszusszant a szabadságban, és jut rá egy kis ideje, lesz annyi nyugalma. Mint mikor beleszeretnek a túsok a terroristákba, és a szá-mukra boldog végkifejlet után szépen meggyászolják őket. Vagy ahogyan az adósok gyűlölik a hitelezőjüket. Az ilyen fonák viszony persze lélektanászok által kiagyalt olc-só legenda csupán, de elég tanúja van ahhoz, hogy elfogadjuk. Kész, nem kell gon-dolkodni rajta, ha megmondta valaki más.

Ennyit tanultam ebből a látogatásból, és meglehetősen zavaros volt, ami salakos üle-déke fölött megmaradt belőle. Ezért aztán beindítottam a felejtésmechanizmusomat, mert azért titkon működtettem egy olyant is, hogy kitisztítsa a tudatomat, és helyet te-remtsen az újabb adatoknak, emlékeknek. Ezt a szerkezetet vagy módszert tartottam a legjobb szellemi termékemnek. Azon a délutánon olyan sikeresen üzemeltettem, mindent kiszellőztetett belőlem, üres lettem, de annyira, hogy bármi belém fért válo-gatatlanul. Csakhogy nem volt egyebem két régi pilótánál, és a tetejébe egyiküknek meg kellett halnia.

Felhívtam telefonon a feleségemet, és megkértem, bízson bennem annyira, hogy legalább az egyhetes szabadságom alatt nem küld rám ellenőrt, de ha mégis, legalább ne ilyen ostobát, aki még azt sem tudja rendesen elhazudni, hogy fogékony az okkult tüneményekre, sugallatokra. A távoli asszony azt felelte, az életben nem látta az au-tóst, ilyen kétes barátaim csak nekem lehetnek; különben jó szórakozást!

Aztán a plafont néztem. Nézhettem volna a normandiai szürke síkságot is. A meny-nyezet olyan volt, mintha a huszárlovak visszavonták volna patanyomait a harc-mezőről, a trének, az ütegek, de még a Párizsig hordó híres Berta ágyú keréknyomai is felszívódtak. Hiányuk nyugtalanítóbbnak és egyúttal izgatóbbnak hatott, mint a je-lenlétük. Ott kellett volna lenniük, hiszen látni akartam mindent. A tövig hervadt gye-pet, az eldobált sisakokat, a prófuntos iszákokat, a vér- és gennyfoltos sebkötések föld-be tiport szalagjait, az összes idegen, oda nem illő és mégis roppant emberi holmit, az egész szemetet azon a mezőn. Úgy rémlett, pontosabban ismerem azt, mint bármit a

világon, noha soha nem jártam arra. De éreztem. Éreztem is, tudtam is. Vannak megvilágosodásszerű pillanatok, amikor a tudás érzékelhetően, sőt érzetként jelentkezik, és most nem akartam lemondani erről a boldogságról. Saját életemet soha nem éltem át annyira, mint amennyire ezt látni vágytam. Láttam is. Az egyik gránátöltésér szélén ott hevert valamelyik pilóta. Derékból a robbantott gödörbe nyaklott, két karját szétvetette, és kitért tenyerébe esve égett még a cigaretta. Meg sem rezdült tőle.

Nyilvánvaló volt, hogy csakis a pilótán keresztül juthatok el arra a mezőre, mondhatni az a földre esett ismeretlen ember afféle kaput nyit a megismeréshez, és körülötte minden, a fű, a fém, a szemét csak általa-miatta fontos. Nem tudtam még, mekkorát tévedtem ekkor. Hogy mégsem ő, a kiválasztott pilóta a fő. Bárki röpködhetett az égen. Arra sem neszeltem fel, hogy a meditációba betörő autós megsejdtette az álombéli repülőket, tehát hogy végül is hányan szerepelünk ebben a történetben. Figyelmeztetés volt az pedig. Lehet, hogy eltompultam, ezért nem ocsúdtam idejében? Ez a felismerés annyira megriasztott, hogy buddhista mantrákat kezdtem mondogatni, hátha kitörök a pergamenszáraz burkomból. De egyre bennebb kerültem, és egyúttal mélyebbre is. Ott nyákos, lüktető bugyor várt.

– Azám, babám – mondta este a földmérő –, ez úgy ment szembe a széllel, mint a huzat. Kerregett a motorja, mint nagypénteken toronyban a kereplő. Nagyon odafent érezte magát őkelme, dagadt a keble, és nem csak a szájába fújó szélről, sem a belülről feszítő jelszavaktól. Még a szeretőjéről is megfélekedett, annyira tele volt önmagával. Azt nézte, kit lőhetne le, s csak mellékesen a műszereket.

– Miféle műszereket? Magasságmérő, dőlésszögmérő, giroszkóp, avagy műhorizont, gyújtáskapcsoló, na meg a keverékszintet mutató vacak.

– Félt persze egyedül – folytatta a földmérő, ügyet sem vetve a mérnök közbeszólására –, de még jobban félt attól, hogy sokan lehetnek az égen, és ha már mindenki ott röpködhet, ezzel megsértik a gőgjét, a magányát. Azt merészeli érezni, amit ő. Egyedül akart lenni az Istennel az égen, azám! Ennél jobbat mi magunk sem tudunk kitalálni.

– Azt mondod, olyan volt ott, mint a templomban? – kérdezte az ügyvéd.

– Nagyon kicsinek érezhették odafent magukat mindenesetre.

– Kicsik voltak, de teljesek, éppen annyiak, amennyinek egy embernek lennie kell – mondta az ügyvéd.

– Gyilkolni akart tehát ez, nem egyebet.

Attól, ahogyan ezt mondta lelkesen a földmérő, mi is aprónak kezdtük érezni magunkat, legfőképpen attól, hogy mi nem éppen erre gondoltunk, s hagytuk, hogy más tegye ezt helyettünk. Művészek tudnak ilyen oktanul féltékenyek lenni pályatársaikra, pusztán azért, mert azoknak jutott eszébe az ötlet; és ennek semmi köze az elképzelés vagy a mű minőségéhez, ezért aztán kedvükre ócsárolják, noha ők maguk is arra vágytak. Mintha ellopták volna tőlük, mielőtt az övék lett volna.

– Na, figyelj – mondta az ügyvéd, de már a szálloda előcsarnokában, ahová kivonultunk cigarettázni a francia és német családok meg a füstriasztók előtt. – Nem gőg az, nem is félelem, hanem becsületérzés. Vagy elhivatottság. Elmész lelőni a társadat. Lehet az akár a barátod vagy akár a feleséged. Ki-ki a maga gépén, egyedül az égen. Én egyszer, beismerem, megpróbáltam elgázolni a feleségemet. Vannak háborús helyzetek... De az ő kocsija erősebb volt az enyémnél. Én vettem neki a negyvenedik születésnapjára. Kiszálltunk az útkereszteződésben, és gratuláltunk egymásnak, hogy túléltek. Mert azért kétesélyes volt a dolog, én is rajtaveszthettem volna. Azért is próbál-

tam így... Ő viszont még csak nem is csodálkozott, amiért éppen mi ketten futottunk egymásnak. Kiegyeztünk vértlen balesetben. Döntetlenben.

– Megtapsoljalak? – kérdezte a földmérő.

– Megpofozzalak? – kérdezte az ügyvéd.

Felszállt ekkor már, 1916. június 3-án délelőtt tizenegykor az ellenséges gép is a pata- és keréknyomokkal, lövészárkokkal szabdalt síkság fölé. Repült, mint a fekete fene, csak egy kissé zöldebben. Gazdája és ura ádázul felpörgette a motort. A győzelmi vágy hajtotta-e vagy holmi földi sértés megtorlása – egyelőre nem tudhattam. Azt azonban tudtam, hogy megtudhatom abban az igazság pillanatának nevezett végső mozzanatban, amikor győztes kanyart ír le, vagy hősiesen a földbe robban. Odébb volt az még. Nem is szóltam róla a barátaimnak.

– Mi legyen, mi nem? – tanakodtunk az előtérben. Majd visszamentünk az étterembe, újabb vacsorát rendeltünk, előtte körtepálinkát ittunk. Fel kellett töltődnünk a tisztességes végkifejlethez. Igazán neveléses volna üres gyomorral meghalni. Lappadt hasakba könnyebben fészkel be magát a halál, mint ha a természetes menedékébe jutna. Egy alkalmi disznósült azonban köztudottan kiszorítja onnan.

Pompás gondolat volt akkor este, hogy meghalhatunk. Izgalmas, igazán. Bár attól tartok, senki nem vette még komolyan. Eljátszadózott vele, és társalgási témának sokkal jobban nézett ki, mint az izzadó, éjszakai elmélkedésekben, amikor bozótharcosok osonnak körülöttünk csorba késsel, hogy kimetsszék a szívünket. Egyelőre azonban nem talált rést rajtunk a végzet, hogy a gyomrunkba, a tüdönkbe, a sötét szívkamránkba bújna el önmaga elől. Gondolom, szégyellte volna, hogy éppen ilyen gyakorlott testeket készül hanyatt dönteni, és nem holmi csólakókra vadászik. Méltóbb, keményebb ellenfelek voltunk mi azoknál, azért is minket kerülgetett inkább. Minél erősebb a legyűrt ellenség, annál nagyobb a diadal. A gyöngék legyőzése természetes, vagyis már-már értékelhetetlen. Láttam én, hogy a falevél is megadóan simul bele a tavalyi avarba, és rohad, mint kinek ott a helye. Azám, de a tölgy ága a törzséről leszakadva is megacélosodik a televényben, nem termékenyíti meg ugyan, inkább kővé válik.

– Fiúk – mondta épp ekkor az ügyvéd –, én úgy döntöttem, bebalzsamoztatom magam. Kitelik a keresetemből. Miért hagynám a pénzem valami hülye örökösre?

– Én szétszóratom a hamvait – mondta a földmérő.

– Nekem jó lesz a régi anyaföld.

Ezek ketten, a földész és a mérnök mintha elcserélték volna a nyughelyüket, gondoltam, és arra következtettem ebből, hogy mindegy nekik, hol, miképpen teljesítik be végső megsemmisülésüket, és főként, hogy mennyire tartják a lélek nélkül maradt testüket. Legvalószínűbbnek mégis az látszott, hogy eddig még nem gondolkodtak ezen; nem akartak vagy nem mertek; de esti elménckedésnek megtette. Ők maguk is mosolyogtak rajta a második körtepálinka után.

– Úgy mentek ezek egymással szembe a kék égen, mint két bohócbábu a bábszínházban: ugyanazon a zsinóron. Odalent meg ujjongtak a kölkök, vagyis a bakák. Ilyen jól ritkán láttak. Nem volt elég pénze otthon a szüleiknek, hogy befizessék őket az ilyen mókás és könnyfakasztó látványosságokra. Jól jött nekik a háború, akármit mondjanak is. Ingyen utaztak és láttak világot, állampénzen ettek és erőszakolták meg az ellenfél által szűztelenített fehérnépeket. Na jó, megtetvesedtek közben, de otthon is megtetvesedtek volna; ám legalább sírós, nyúlós kis nótákkal búcsúzhattak a kedvesüktől, miközben a falujukban egy vasárnap oltár elé kellett volna járulniuk vele, és az-

tán eltűrni a taknyos kölkeiket. Felemelőbb a csókos búcsúzkodás, főként Szűz Mária-szászlókkal és himnuszokkal, de jobb még a hirtelen halál is, mint a hosszú házaselet. Mi több, megadatott nekik, hogy idegen vidékeken fürdőkádban aludhattak, és a bidéből itathatták a lovukat.

Nehezen sikerült megvédenem az ügyvédet a tettelegességtől, ami e heveny kis szónoklata után következett volna. A két mérnöknek egyszeriben fontos lett a dédapjuk becsülete, azzal együtt a teljes világháború mint a kultúrák terjesztésének és termékeny összeütközésének módja; szinte meglincselték a szerencsétlent. Éppen csak ugyanúgy elfelejtették már a felmenőik nevét, ahogyan én, és éppen úgy nem ismerték az akkori hadvezéreket. Ezért kiabáltam feltehetőleg, miközben kit a majonézestálba, kit a zenegépnak lökve szétválasztottam őket, hogy „Hindenburg, Hindenburg”, valamint a körtepálinkától.

Ágyában aztán, amikor lefektettem, az ügyvédnek kétfelé csurgott a könnye a horpadt halántékán. A mennyezetre meredt, de nem láthatta ugyanazt, amit én, azt a sáros síkot, amit a dédapáink láttak, még puskalövésektől meg-megszakított kurta álmukban is, vagy a mustárgáztól megvakult szemükkel Ipers-nél. Ők nem szabadulhattak akkor, ma pedig egyáltalán, az ügyvéd viszont mintha nem juthatott volna be abba a körzetbe. Sajnáltam is, irigyeltem is ezért, de talán azért is, hogy apátlan. Lehet, hogy azt siratta. Az árváknak ellenben nincs mit veszteniük.

Mellén összekulcsolt kézzel feküdt. Felcsigázott és elesett állapotában ugyan milyen szavakkal mondhattam volna el neki, amit pedig nagyon kellett volna, hogy mi magunk rontottuk el a szabadságunkat, az üdülésünket legalábbis, és célszerűbb lenne ahhoz ragaszkodni, mint a nem létező emlékekhez? Lehetséges, barátom, hogy nincsenek is emlékek, csak látomások?

Kijön, teszem azt, a senki földjére újra a szíve szakadt özsuta. Nem feltámad, hanem kísért. Aludj, közben elmesélem, te Hans vagy François.

Úgy lépkedett az özsuta, rogyadozó inakkal, össze-összeakadó lábakkal, akár egy újszülött gida. A magzatvíztől volt csatagos, vagy a harmattól, vagy a végkimerültségtől. Ide-oda imbolygott a feje, láthatólag egyetlen fűszálat sem talált, hogy lelelje, habár akkor már egy martilapu is megmenthette volna az életét. Tétován, már-már értelmetlenül ámolgott a harcmező holterében, annyira egyedül, hogy még egy bátor, függelemsértő bakát sem talált, aki lelője. Később azt láttam, hogy vedlik a szőre, és ettől olyan, mintha egy polgári hálószoba ágyelőjét terítették volna egy szomszédból kölcsönzött vázra. Csontra fogyott őz volt, érthetően, hiszen a hosszú hadakozásban még a fűvet, a fakérget is elehették előle a bakák, akik éjszakánként olyannak álmodták, amilyennek én most láttam. Ezen a tájon a föld is olyan pusztá volt már, mint fölötté az ég. De az állatot kihozta ide az ösztöne, tévútra vitte az éhség. Mohát talált, sárba taposott fűtorsokat igyekezett feltépní töredezett fogazatával. Nem sokáig bírta. Úgy véltem, attól ijedt meg, hogy kétfelől nézik. Eltámolygott a majorig, hosszan tartott, amíg odaért, és az ajtóban összeesett. Mustárgázzal volt teleszórva akkor már a kóstja. Ettől az ember megvakul, de egy őz beledöglök. Ott hevert aztán giccsesen, akár egy falvédőn, a történetünk befejeztéig, a kőház küszöbére ejtett fejjel, és egyre szárazabb lett az orra. Fogalmam sincs, a hidegtől-e, a melegtől-e.

A repülőgép is újra megjelent. Nem voltam biztos benne, egyike-e az enyéimnek a kettő közül, valójában abban, hogy kitalálták-e akkor már az egyszárnyúakat, két oldalra szerelve a géppuskát, hogy a pilóta ne szél kavarta látóterében meredjen az ellenségre, és a propeller visszafújja arcába a lőpor égésszagát. Némán szállt. Gyanúsan

hangtalanul. Ez a gyanú bármerre elágazhatott „térben és időben”, ahogy mondani szokták. Volt még olyan, és lesz is amolyan, mondja magának ilyenkor az ember, tudva, hogy mindennek eleje-vége összeér, egyik sem jobb a másikánál, legfennebb hatékonyabb.

Az ügyvéd akkor már ügyesen próbálta kialudni a lelkifurdalását, amiért megsértette a barátai hevenyén aktualizálódott érzékenységét, vagyis az ismeretlen őseiket. Kimentem az éjszakába, de ott sem találtam senkit, akinek elmagyarázzam. Összeborult, többnemzetiségű párok osontak mesterséges hidakon át biztonságos szobák felé a szállodakomplexumban. A nők lábán ilyenkor már horgasinukig legyűrve a fekete harisnya, és biztosan csiklandja a szél a kényesebb részeit. Meglehetősen vastag combúak. A líciumbokrok sem látszottak elérhetőbbeknek a sötétben. De tele volt csillaggal az ég. Ez meglepett kissé, mert elszoktam tőle. Mintha már nem az én dolgom lett volna ráfigyelni.

A levegő viszont tiszta volt, karcosan hasogatta a tüdőmet. Szinte éreztem, hogy létezem.

– No de hogy folyik le egy ilyen légi harc? Hihetetlenül. De annyira, hogy el sem hiszitek. Merthogy egyszerűen. Ez benne a truváj. Hogy semmi kecmec. Csak piff-puff, ratata. – Az ügyvéd reggel éppen olyan felajzottan jelentkezett, mint ki ratatákat mond éhgyomorral, ráadásul fürdés előtt, teljességgel ellentétben az éjszakai jóllakottságával és gyomorgörcsös nyöszörgésével. – Két szúnyog bagzik a levegőben. Ez a légi harc.

– Urak – mondtam –, fel kell szállniuk végre a fiúknak. Aztán majd eldől.

– Legyen akkor most délelőtt fél tizenegy? – kérdezte a mérnök, és máris a karórát nézte.

– Ne még – kérte az ügyvéd. – Kijár nekem annyi, hogy elmondjam a magamét. Egy szóval, két szúnyog üzekedik a levegőben. Nem hihető, hogy bakától a vezérkarig és a hátországi polgárokig mindenki lelkesedne értük. És mégis! Lelkesednek.

– Jó, hogy mondd, különben szájon váglak – mondta a földmérő.

– Miért, én nem vagyok közületek való? – kérdezte az ügyvéd, az éjszakai sírós hangjára visszaváltva.

– Te csak szállj fel Hansszal vagy François-val, aztán majd meglátjuk.

Lelkesedtek ám bakák és fuvézerek, gyöngé hölgyek és frontszolgálatra alkalmatlannak nyilvánított cirkuszi súlyemelők, hírlapírók, kacskasummások és mellékági királyi hercegnők, szinte mindenki, aki az Érdekes Újságba belefért, és annak az olvasói, ráadásul mi négyen. Az ég pedig odafent kék volt, a föld odalent sűrű, ahogyan lenni szokott, és a kettő között két természetellenesnek ható vas- és faszervezet kereszte az útját, az ellenfelét. Nyilván soha nem lehették meg a helyüket, mint a madarak, mert nem abból az anyagból voltak.

Két napon át próbáltam nem gondolni a repülőkre, a hurrázó bakákra és a barátaimra, akikkel egyre ritkábban találkoztam. Úgy éreztem, rám akarják tukmálni az elképzeléseiket, a képzelgéseiket, és már kellőképpen zavart a saját fantáziám ahhoz, hogy ódzkodjak a másokétól. Úgy láttam, ők is kerülnek egymást, külön-külön készítetik hőseink végét, miközben hegyre kirándulnak, vízbe merülnek, a szállodai bárban mészolnak, vagy éppenséggel piacon vásárolt zöldségekből a szobájukban próbálnak salátát kotyvasztani. Én összebotlottam egy apró melanéziai asszonnyal, egy osztrák felcser feleségével, aki már az első negyedórán férje aluszékonyására panaszkodott, nyakig a pezsgőfürdőben. Jó volt vele, de miképpen lehetne elmagyarázni egy melanéziai menyecskének, hogyan lőtték egymást az osztrákok és a franciák? Szeren-

csémre sehogyan sem lehetett, mentesültem a magyarázatoktól. Hellyel-közzel Gauguinról és a barna-bamba asszonyairól beszéltem neki, merthogy mindig is összekevertem Melanéziát, Polinéziát és az egész csendes-, illetve atlanti-óceáni szigetvilágot. Nem volt mit veszítenem. A melanéziai menyecske egyetlen szót sem értett műtörténeti előadásaimból, viszont odaadóan hallgatott. Tudtam én persze, hogy annyira melanéziai ő, akárcsak én, szerbiai cigányként indult neki a nagyvilágnak öt évvel ez előtt, és minden nyelvet igyekszik elfelejteni, amit megtanult. Van ezeknek egy bódító, a patakpartból kimosott paláéhoz hasonlító szaguk. A palarétegekben ősrégi virágok lenyomata...

Eljött aztán szabadságunk utolsó estéje, és a pilóta újra büszkén, hősiezen szállt az égen. Ki kellett tennie magáért. Mi sem adhattuk alább.

Az ügyvéd jó előre magához ragadta a szót, mint ki attól tart, ezután már soha nem lesz alkalma elmondania a meséjét. – Várjatok, hadd mondjam én. A dédapám repülő volt az első világháborúban...

– Erre mikor jöttél rá?

– Nem hazudok. Ismerem az egész történetet.

Az ügyvéd történetében annyi gomolyfelhő csüngött az égen, amennyit csak a tizenkilencedik században bírtak felkenni vászonra a festők. Azok között röpködött holmi törékeny szerkezet, abban egy szerelemcsalódott fiatalember a halál bélyegével sápadt homlokán. Két kis pendelyes gyerek várt rá messzi otthonában, egy vedlett falú vidéki kúriában, és sírva ölelte a párnát éjszakánként hollóhajú asszonya, érte dobogott az anyai szív a fekete tafotaruha alatt, alig bírták macskagyökér-kivonattal elcsitítani. A huszonvalahányadik felhő mögül egyszer csak feltűnt az ellenséges égjáró gép. Orr-részén tizenhét apró, idegen, kiikszelt felségjel mutatta győzelmei számát. Egyenesen feléje tartott, egyedül a hadak ura tudhatta, miképpen talált rá a végtelen égbolt egy parányi pontján.

– Nem alaptalan a feltételezés – jelentette ki az ügyvéd –, hogy a két pilóta megbeszélte a találkozót, és szikratávíron egyeztette a koordinátákat, az időpontot, hogy végre megvívhassa lovagi párbaját. 1916. június 3-a van, délelőtt tizenegy óra három perc. Egymás felé száguldanak valakik a semmiben.

– Ácsi! – mondta a mérnök. – Hansi parancsra szállt fel. A vezérkar kémjelentésekből értesült, mikor és hol lesz található a te François-d. Mert ha hiszed, ha nem, ott volt a francia táborban Anette néven Helga mint markotányosnő vagy kedvesnővér. Ezt azért számítsd bele.

– Ugyan már, Helga szerette François-t. Nem árulta volna el soha, még ha az hűtlenül elhagyta is.

– Gondolj a hazaszeretetre! Az néha felülkerekedik az ilyen egyéni érzelmeken. Nem szólván, hogy akár igazolhatta volna a személyes bosszút a hűtlenkedésért.

– Már hogy Helga átállt Anette-hez?

– Együtt van minden. Jelzem viszont, hogy háború idején a hazaszeretet még a fegyvereknél is nagyobb erő.

– Nem bánom – adta meg magát az ügyvéd. – Helgát feladom. Felőlem akár kémkedhetett is. Jelentéktelen kis nőnek tartottam mindig, bár talán éppen a kémkedésben találta meg élete értelmét, és úgy érezhette, fontos, sőt magasztos tettet hajt végre. Jó, legyen Helga a nulla pont, amihez képest a repülő útját kiszámítják.

– Azért nem lehet ilyen könnyen lemondani egy nőről, drága fiskálisom – ártotta bele magát a földmérő. – Különben is, az árlás ki van zárva. Helga tudhatta, hogy

François száll fel akkor délelőtt, de azt már nem, hogy kivel kerül szembe, nem rendelhette meg neki Hansot. Mert lehet, hogy a híres Martin von Richthoffen jött volna a maga hatvanvalahány áldozatával. Szerintem tehát véletlen volt a két repülő találkozása, már ha véletlennek lehet nevezni a hazafiságot, a harci vágyat vagy a vérszomjat. Ezeknek mindenképpen fel kellett szállniuk, de a találkozásukra annyi volt az esélyük, mint nekem a feleségemmel a G pontnál, hogy elélvezhessen. Erőtelmes erotikus vágyakat, sőt ösztönöket gyanítok én itt, ebben az égen bagzó szűnyograndevóban. Mi több, lappangó homoszexualitás is feltételezhető, hiszen egyneműekről van szó. Azért nyomultak ezek egymás felé. Egy véletlen génmutáció miatt.

– Na, ne! Ezek igazi férfiak voltak. Megegyeztünk, nem?

– A túlzott férfiaság nem nézi ösztöne tárgyát, bárminek nekimegy – mondta a mérnök. – Az egyik unokaöcsém úgy nézett ki, mint egy filmszínészbe ojtott díjbirkózó, naponta kétszer kellett borotválkoznia, estére így is fekete volt az arca a sörtétől, egy szép napon mégis átfogta hátulról a derekamat, és belecsókolt a nyakamba. Azóta sem bírom lerázni, pedig sokkalta szebb, simább fiúkat ismerek nála.

A mérnök hirtelen elhallgatott, és úgy gondoltam, legszívesebben visszaszívta volna az utolsó mondatát legalább. Mi hárman igyekeztünk másfelé nézni. Én a damaszt-abroszt néztem, hallgattam, és ittam a vörösboromat, ami szinte olyan volt, mint a párizsi, de csak szinte. A két repülő pedig végzetesen közeledett egymáshoz, vagy inkább ahhoz a ponthoz, ahol mindennek el kell dőlnie. Velőig ható hideg volt odafent. Nem védett meg tőle a bőrruha, a gyapjúalsó, az anyakéz kötötte svédmintás pulóver. A motor melegített úgy-ahogy, de a légcsvár azt a kis hőt is elsodorta, amit a repülés szele meghagyott. Nem tudtam hová lenni.

A földmérő próbált tárgyszerűen megszólalni.

– A gépfegyver akkor még a pilóta előtt volt, noha utóbb építettek olyan gépeket is, melyeken a szárnyakra szerelték kétoldalt. Sőt azzal is próbálkoztak, hogy a légcsvár főtengelyébe szereljék be a fegyvercsövet. Szerintem viszont maradjunk abban, hogy ez esetben a fülke előtt volt a géppuska, ha nektek is megfelel.

Beleegyeztünk. Vélhetőleg azért, mert zavarban voltunk még a mérnök önkéntelen vallomásától, és inkább azt próbáltuk elhessegetni, semmint egyéb ártó fegyverrel foglalkozni. Üzembe helyeztem én is a felejtésmechanizmusomat, de mintha visszafújta volna szemembe az anyagot.

– A szátkereszt a pilóta előtt egy karikába szerkesztett vízszintes és függőleges kis rúd. Bár lehet, hogy ezeknek a tüskéknek a találkozási pontja hiányzott, és abba az űrbe kellett befogni a célpontot. Tény, hogy a harcos szabad szemmel látta az ellenséget; de mondjunk inkább ellenfelet. Egy klubba jártak ezek, még ha más-más helyen volt is a klubhelyiség. Aztán ha sikerült ráállnia az ellenfél gépére, már csak tartania kellett az irányt, és a sorozat leadása után egy fél fordulattal oldalra kitérnie. Ez legalább annyira kockázatos manőver, mint maga a támadás. Sőt a repülés maga egy ilyen gépen éppoly veszélyes, mint az ellenfél lövedéke. Végeredményben ki-ki maga is kihívhatta a véget, nem kellett ahhoz másvalaki. Egyedül kószálni a levegőben akkoriban volt annyira veszélyes, mint manapság beszívni a levegőt. Igen ám, de a levegő akkoriban tiszta volt, ma pedig koszos. A különbség csak annyi, hogy egykor gyorsan jött a halál, most viszont lassan, fokozatosan, szinte molekulánként, mint az öregség.

Bizonyos voltam benne, bár nem szóltam róla, hogy másként folyik az ilyen légi harc. Mindenesetre bonyolultabb annál, mint hogy két kezdetleges szerkezet és abban két tökéletes szervezetű ember szembeszáll egymással. Nem jutott időm végiggondol-

ni. Sejtettem eddig is, hogy cimboránk egészségével nincs rendben valami, amióta a harmadik házassága is megrendült, de váratlan megjegyzése a levegőről és a lassú halálról nyílt, már-már kihívó vallomásnak hatott. Mintha a kövér hasfalára kivezetett végbelét mutatta volna meg vacsora közben. Kétségbeesésében szólta el magát, mielőtt újabb egy évre elválnék egymástól, vagy a falusias, parasztias őszintesége, esetleg a vele született otrombasága miatt? Úgy láttam azonban, hogy a többieket nem kavartha fel. Fel sem neszeltek talán. Megtörténhet, hogy én lettem túlérzékeny, leginkább a tévedésemtől, és főként azután, hogy amikor barátaimat elemezgettem, nem a földmérőre, hanem az ügyvédre tippeltem, mint ki betegségében még arra is képes, hogy kilopja a lóport az egyik pilóta történeteiből. Különös módon ez az árulás feledésbe merült, lovagiasan mindenki egyenlő esélyt adott az ellenfeleknek.

A földmérő egyenesen fogadást ajánlott. Tegyük tétet Hansira és François-ra. Azok fizetik a búcsúvacsoránkat, akiknek a pilótája lezuhan. A vesztes torát is megülhetjük egyúttal. Heves vita tört ki a két hadfi és a gépek képességeiről, erényeiről és a már-már bekódolt hibákról, vétésekről, és ez végképp elterelte figyelmemet a földmérő állapotáról.

François mellett szólt vagánysága, lezsersége, amit minden francia jellemvonásának vélünk; Hans ellenben németes alapossággal kiképzett katona volt, és a *Vaterland*ért mindenre kész elzántsága miatt lehetett esélyes a *gloire* lovagja ellenében. Közhely ez is, közhely az is, de működik, akár a tanult reflex, főként amikor le kell gyilkolni valakit. Az egyik könnyed, a másik fantáziaszegény. Az egyik fittyet hány a veszélyre, a másik képes feláldozni magát. Az egyik kitanult, a másikat nevelték. Sebaj, ha nem így van, hanem akár fordítva, gondoltam, ezzel csak az én esélyem nő.

Hárman a franciára tettek; talán mert az egész háborút ők nyerték meg a szövetségeseikkel. Gondoltam, jó lesz nekem Hans. Elvégre egy háború is csupa részletből áll, és egy-egy csatát megnyerhet az is, akit legyőznek végül. Meg aztán erre a *boche*-ra is fogadnia kellett valakinek, hogy értelme legyen az egésznek, háborúnak, játéknak, szerelemnek, búcsúvacsorának. Még élveztem is egy kicsit, hogy a vesztesre teszek. Hősiesnek tetszett, minnek tagadnám. De azért reméltem, hogy mégiscsak az én emberem kapja meg a kitüntetést, ha elég okosan, ravaszul rendezem, irányítom a dolgokat, a légi csatát.

Pár száz méterre zakatoltak akkor már, egymáshoz közeledve a gépek. Valójában az lett volna az igazságos, a *fair play* legalább, ha nyílegyenesen szembepülnek egymással, és bátran összeütköznek, egymásba marnak a juharfa légcsavarok, ledarálják egymást a benzinmotorok, aztán mindkét gép a föld felé kereng hosszú spirálban, összegabalyodva, már-már barátian összefonva a szárnyait, hogy közös füstgomolyban egyesüljenek a kopár mezőn, nem messze az elhagyott majorságtól.

Ám ekkor François meglepő módon elcsúrta a szárnyat, balra és lefelé fordult. Botor manővernek látszott, de amikor felfelé rántotta a gépet, és félkört írt le, kiderült, hogy ravaszul a másik mögé igyekszik kerülni, ki a fegyvere hatósugarából, hogy aztán hátulról zúdítson rá tüzet. Hans pedig nyílegyenesen szállva arra ocsúdott, hogy semmi nincs azon az égi ponton, amelyik felé tör, csak a teljes üresség. Odább, előtte is ugyanaz a végtelen űr, ameddig a szem ellát, és még azon is túl. Úgy repült előre, mintha megcsúszott volna valami szilárdabb anyagon, a tehetetlenségi erő kiszolgáltatottjaként. Egy utolsó érzett pillanatban azonban jobbra rántotta a botkormányt, akárha egy fal, az üresség vagy a semmi fala állta volna útját. Az ütközést elkerülve aztán már tanultán írta le a maga félkörét jobbra.

A két gép félköríves pályáján sodródva messzire került egymástól, és mivel nem lel-
te a páryát, szinte értelmetlenül lendült tovább, majd kanyarodtában visszafelé. Kü-
lön-külön, egyedül már-már hiábavalók voltak ott fenn az égen. Vezetőik azonban tel-
jes erővel összpontosítottak manővereikre. Ebben a teljes erőben benne volt nemcsak
az összes tudásuk, hanem minden, amit átéltek, örököltek, tanultak, amit megpróbál-
tak és amire vágytak, amire edzették magukat, és amit amúgy sem kerülhettek el. És
benne volt persze ez a világcsudája, a kezdetleges gép, a kétfedelű repülő.

– Erre igyunk – mondta az ügyvéd.

– Legyen – mondtam –, de aztán figyeld Hansit.

Ahogy az iváshoz hátradöntöttem a fejemet, megláttam a fehér mennyezetet, azon
a stukkókat, füstérzékelőket. Nem kellett volna. Igaz, hogy nem a harctéri eget juttat-
ta eszembe, ahogyan kézenfekvő képzetársítással természetes lehetett volna akár, ha-
nem a szürke normandiai mezőt. Mintha fejem fölött terítkezett volna az a felmart sík-
ság az eldobált sisakokkal, sebkötésekkel, iszákokkal, anyai levelekkel, fegyveralkatré-
szekkel. Tudtam, ha nagyon akarom, még az őzet is megpillanthatom odafent. De nem
szerettem volna harmadszorra is végigkövetni vesszőfutását, és megtervezni festői
kimúlását a frontvonalak között vagy a majorság ajtajában. Így aztán hagytam, hogy
mintegy a feledésbe merülve éljen, találjon menedéket magának valami aknatölcsér-
ben vagy odább, a lövedékektől tépett ligetben. Ott különös módon nyár közepén sár-
gultak már a fák, és hízott az avar, csupasz csigák tapadtak a levelekre.

Ezekkel a képekkel múltattam az illendő szünetet a közös mesében, nem a korai va-
csorát fogyasztó német és francia családokat, jól nevelt gyerekeiket néztem, és nem is
a társaimat. Azt hiszem, ők sem egymásra figyeltek. Eközben már-már toporogtam a
türelmetlenségtől, mert úgy véltem, tudom, mit kell mondanom.

– Figyelj – mondtam az ügyvédnek –, ez a Hans úgy tesz a gépével, mintha mene-
külne, de támadni fog.

– Nyilván a kalandozó magyaroktól tanulták a taktikát kilencszáz évvel ezelőtt. De
ők még emlékeznek rá, miközben ti, akik kitaláltátok, elfelejtettétek – mondta az ügy-
véd, és mosolygott hozzá egy kicsit.

– Nem fogja berepülni a teljes kört jobbra. Átlósan visszazáll, vagy átszárnyalást
hajt végre, és akkor oldalba kapja a te franciádat.

– Ahhoz lassú – mondta a mérnök. – Legfennebb mögéje kerülhet, már ha François
túláságosan beleszalad az egyenesbe, és nem tér ki idejében.

Ekkor váratlanul lövéssorozat pattogása hallatszott a levegőégen, kis füstpamacsok
porladtak szét a géppuska lyukacsos tölcserrel védett torkolatában, és égett ricinusolaj
szaga érződött, az akkori kenőanyagé. Hansi lőtt, és meglepett vele. Nem volt még ab-
ban a helyzetben szerintem. Megtörténhet persze, hogy valami általam nem ismert
fortélylyal François oldalába került, és megnyomta a piros gombot a botkormány bun-
kós markolatán. A találatok a francia gép kulisszaszerűen festett vászonoldalán látszo-
tak meg előbb: apró lyukak, akár ringlik a bakancson. Ilyen helyekre van befűzve a ha-
lál vékony zsinórja.

Három lövedék a motorházon koppant, fémes hanggal és ugyanolyan forrón, mint
az. Egyetlenegy volt talán, de még annyi sem biztos, amelyik húst szakítva, csontot
reccsente emberi testbe hatolt. Lehet, hogy a pilótát nem is érte találat, csak büszke
gépe sérült meg, és szinte testrészeként rántotta magával lefelé. Hiszen egyik voltak.
Valójában teljességgel kisszerű, ugyanakkor szakszerű esemény történt – mint mikor
az asztalos szöveget ver a fába –, banális és végzetes.

A francia gép előbb oldalt rándult, mintha csak balogul irányította volna az ura, majd természetesen ható kanyarodásba kezdett, ám közben lebukott az orra, és lefelé húzta a két szépen szerkesztett szerkezetet, a gépet és az embert. Dugóhúzóba fordult, és egyre szélesedő körökben pörgött le a mező felé. A jobb alsó szárny fele egyszer csak levált, és külön lebegett utána. Aztán leszakadt a felső szárny egy része, és kecsesen libegett alá a liget fái felé. Nem valószínű, hogy François ezt látta volna.

Fel nem foghattam, miképpen került győztes helyzetbe a Hansom. Nem így gondoltam el. Aztán eszembe jutott a termik, a felhajtó meleg légmozgás. Ki tudja, miféle munkadühös, megátalkodott paraszt művelte háborús övezetben a földjét, törte rajta a bütykét, miután már el-vissza végigtaposták a mezőt a támadó-visszavonuló gyalogosok. Hajnalonként kiegyengette a kókadó napraforgószarvakat, és gondosan elrendezte a tányérok szélén a sárga szirmokat. Búzája pedig érésre állt. A birtokról felfelé szállt a meleg levegő, és meglibbentette a repülőt. A termiknek mindegy volt, miféle gép az, és kié. A termik nem válogat. A pilótának nem kellett egyebet tennie, csak meglovagolnia a légáramlatot, amint megérezte, majd rásegítenie a légcsavarral, és máris a helyére került, a megmentő helyére, ahonnan tüzet nyithatott.

Úristen, gondoltam, lehet, hogy francia föld felett vagyunk, annak a párája segítette gyilkos diadalra a németet.

François a tűzzel-vassal együtt csapódott be az anyaföldjébe a major mögött. A családi udvar nagyságú körben, melyben szétszóródott a rengeteg fém, és fellángolt a gép gyúlékony anyaga, középen egy fiatal férfi feküdt sértetlenül és holtan. Arca sápadt volt és olyan sima, mintha papírlapra rajzolták volna. Önmaga dagerrotípiája volt, de akkor még nem látta senki sem. Boldognak hatott, mint ki beteljesítette küldetését, vagy belefáradt és végre megnyugodott. Kezét-lábát szétvetette, mintha a fűben heverészne vasárnap, és önfeledten bámulná a nyári eget, miközben a kedvesére vár. Kitért tenyerében parázslott a cigaretta.

– Egy-null – mondta a mérnök.

Döbbenetünk felért egy halállal. Nélkülünk történt az, nem bírtunk beavatkozni, sem terveinket valóra váltani, noha számtalan körmönfont megoldást ötlöttünk ki az istenkísértő ifjak végzetére. Felemelő csalódás volt, mondhatni, hogy önállósították magukat. Félelmetes is volt egy kissé, mint a múltunk sok más története, amelyen már nem változtathatunk. A termiknek pedig nem parancsolhattunk, még csak számításba sem vehettük. Azt hiszem, ezzel az érzéssel álltunk fel az asztaltól.

Abban maradtunk, hogy ki-ki elvonul egy órára a lovagi temetésig. Az még hátravolt, és most már egyedül az lehet fontos. Aki akar, kocogjon, aki szaunázni, hadd gőzölje magát, és a napok óta magára hagyott családot is fel lehet hívni közben, sőt még az elfelejtett bártündéretet is, de aztán együnk. Temetésre, Bartók-koncertre ne menjen éhomra az ember, mert rosszul lesz.

Egy órán át néztem az erkélyről az éjszakát. Lábamnál egy sziámi macska dorombolt, éreztem a melegét és a szagát. Tele volt a szálloda környéke macskákkal, én pedig nem állhatom őket, de ez most jó volt itt velem. Az éjszakában viszont nem volt semmi különös, derekas vidéki sötétség látszott, azon fent csillagok. Ezerszer bámultam ilyent, egyedül, és számtalan jó gondolatom mellett akadt néhány önvészélyes is. Hans ellenben fiatal volt, neki még meg kellett émsztenie a halált. Úgy is gondoltam: lenyeli és megemésztí az egészséges gyomrában. A halál végül olyan lesz, akár a szar. Belőlünk jön ki, mégis utáljuk.

Felöltöttem a szmokingomat. Lüstեր; a hajtókája legalább.

Nálam egy-egy volt a végeredmény. François erre, Hans arra. Mi a különbség? Az egyik elköveti, a másik elviseli. Ugyanannak a tettnek a terhét hordják mindketten a nehezkedés törvényei szerint, éppen csak az egyiknek tovább kell bírnia. François lenyugodott már a földi vonzásban. Hans odafent libeg még egy termiken, és nem hiszi. Nem is tudja, miféle súlyt rakott rá hátralévő életére azzal, hogy a barátját pusztította el. Hazaszáll a frontvonal mögé, és miközben tátott szájjal, egészséges fogait mutatva fogadja a gratulációkat a füstös tiszt étkezdében, egyszer csak eszébe jut a becsület. Eleget tett a parancsainak, mint minden másnak. Meg sem járja az eszét, hogy volt egy hajdani párizsi cimborája, még a békeidőben, amikor vidáman szerették el egymás kedveseit, és hajnalfelé néha magányosan meredtek mégis a mennyezetre, azt hitték közben, hogy csupán a magasság felé létezik út, amikor körös-körül szorítanak a birodalmak, a mindent ellepő eszmék, melyeknek mégis csak a sodrását, a habját érzékelték inkább, nem annyira az állagát, minthogy az éppoly hígnak tetszett számukra, akár a tartalmuk. Nem is tartották sűrűbbnek, mint a levegőt, amelybe felszálltak végül, és felelőtlenül itták az abszintot. A gyalogosok, a tüzerek, a trénesek odalent a bakancsukon és a fogaik között érzékelték, hogy mégiscsak másvalami az, mint amit a levegő lovagai magukba szívtak. François viszont most ott feküdt a földön hanyagul, és úgy összezárta száját a halál, hogy már nem érezhette a port. Én éreztem.

Hidegen feszült lapockámra a fekete zakó, mintha hátszél tapasztotta volna rám egy repülőgépből. Fáztam, de ez legalább testi érzés volt, nem kellett elmélkedni rajta, legfennebb azon, hogy mégis-mégis fel kellene venni egy kabátot, különben hazaérve elvon a betegség a munkától. Egyfolytában attól féltem, hogy éhen halok, és minél több pénzt kerestem, annál inkább féltem ettől.

– Ide süss – mondta a romantikus hajlandóságú ügyvéd az étteremben. – Lehet, hogy te nyertél. Én meg elvesztettem egy világháborút. Fizetem a vacsorát. De mondjuk azt, hogy átrepült ez a te Hansid a végtisztességre a francia vonalak mögé. Vitt egy virágkoszorút. Ahogyan dukált. Így mondták akkor. Kijelölték neki a leszállóhelyet valami tarlón, és várta a fogadóbizottság, abban meg a hengeres csákójú tisztek. Csőre töltve, nyilván ellenségesen, de azért barátilag. Hansikámat bárki lelőhette volna. De a boszszú, hogy úgy mondjam, akkoriban fel volt függesztve. Tisztelték egymást a palik. Egymást tisztelve öldöste egyik a másikat. Tartottak azért ott egy lélegzetvételnél szünetet. Na, abba a csendbe repült bele Hans. Landolt, levette a bórsapkáját, feltette a tisztit, letette a koszorút a sírra, tisztelgett, és egyszer csak...

– Egyszer csak azt látja a fején, hogy François Villiers. A párizsi pajtás! – mondta a mérnök.

– Magához sem tért Hans – dörögte a földész –, amikor a sír szájához lépett gyászfátyollal az arca előtt Helga vagy Anette. Élő ember legyen a talpán, aki tudja, melyik nő kicsoda, főként az akkoriban dívó fátylak mögött. Fekete darazsakként ültek azokon a hímezett göbök. De Helga volt az.

– Vagy Anette.

– Fogadunk?

Ott állt egy nő, egy kém – a világmindenség kémje mindenik –, és úgy áradt belőle a vonzerő, hogy mindenki, de még az asszonyok szeme is rátapadt, nem a hantra, a hősi halottra. Felmagasztosult bánatában az az asszony. Ott állt Hans ebben a bűvkörben, mint hősi gyilkos, és mintha őt sem látták volna. Lehet, hogy nem is akarták látni a földre szállt öldöklő angyalt, ezért nézték inkább a nőt, akiről azt sem tudták,

kiféle-miféle, és mégis fontos lehetett a telt combjával, két főtiszt karjára támaszkodva egyszerre.

A gyász illendőképpen fennkölt volt, de inkább a gyülekezethez, semmint a halotthoz illett, a feszes egyenruhában sorakozó magas rangú tisztek ünnepelték magukat az áhítatban, hiszen ők oktatták ki a pilótát, ők adták ki az idáig vezető parancsot. A díszsörtűzre kirendelt szakasz katonái közönyösen, azaz fegyelmezetten tették lábhoz a karabélyukat. Egyikük pofájából félig rágott prófunt dudorodott ki, kétfelé meredt a bajusza tőle, akár egy apró repülőgép szárnya. Kicsi kis repülő volt, amekkorát hátizsákjában, a srapszelvények között, akár a nagyapám, hazavihet a gyerekeinek, aki túléli.

– Igen, igen – mondta az ügyvéd –, az volt az úriemberek utolsó háborúja. Még nem vagdosták ki egymás szívét.

Helga ettől elalélt. Oldalt esett a fátylas feje, a francia ezredes rezes váll-lapjára, az pedig vigasztalón megsimogatta. Helga egy dacos mozdulattal helyére rántotta gyászos kis kalapját, és ezután olyan kihúzott testtel, már-már hetykén gyászolt, nem is lehetett volna megérinteni.

Hansiban meg pangott a vér. Ott fekszik másfél méterrel az ő csizmája alatt a legjobb cimborája, és peregnek rá a szürke mezőről összeszedett göröngyök, egyik-egyik nagyot döndül a koporsóján. A legjobb pajtásának érezte most François-t, a szívéhez is legközelebbinek. És érezte a szívét, amint éppen elszorul. Ekkor sejtette meg, hogy a szíve viszi el ötvennyolc éves korában. Minél közelebb került hozzá François, annál távolabbra sodródott Helga. Vagy Anette. Ő sem tudta, ki ez a nő, és mindegy is volt neki. François volt a fontos, aki már nem létezett. Felvésik ugyan a nevét egy buta kőre, de a Szajna-parton edzett és borban pácolt húsát már nem adhatják vissza. Sem karja, sem lába, sem szeme, csak a neve.

Azon tűnődött Hans, hogy sírjon-e nyilvánosan, vagy tartsa vissza a könnyeit, és attól látszik vitézebbnek. Mi jobb, sőt mi lenne hasznosabb François-nak? Vajon ez a henyé francia sírna-e az ő sírjánál, vagy eljátszaná a kemény legényt? Úgy döntött végül, imponálnia kell ezeknek, ha egyszer már sikerült. Elvégre lelőtte az egyik hősüket. De miért éppen ezt? Küldték volna ellene inkább a másik sztárpilótát, Hermann Göringet. És akkor talán François nyer a csatában, és az igen jó lett volna.

Ezt már születésem évében, a háború végén gondolta Hans Vogel, és én most, 2001-ben ugyanúgy. A többit nem tudtam megfejtetni. Nem öltöm meg senkit, hogy kiművelődjek ezáltal, nem adatott meg. Indulat és alkalom lett volna rá, csak én nem merem ott lenni abban a mindkettőnk számára végzetes pillanatban.